

Bijlage bij het advies van de Kiesraad van 17 mei 2018

Eindrapportage Informatiepunt Verkiezingen Gemeenteraadsverkiezingen en Raadgevend Referendum 2018

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Organisatie en werkwijze Informatiepunt Verkiezingen	4
3. Totaaloverzicht	5
4. Gemeenteraadsverkiezingen 2018	8
4.1 Totaal aantal vragen	8
4.2 Onderwerpen	9
5. Raadgevend Referendum 2018	13
5.1 Totaal aantal vragen	
5.2 Onderwerpen	13
6. Conclusies en aanbevelingen	15

1. Inleiding

Deze eindrapportage van het Informatiepunt Verkiezingen heeft betrekking op de vragen die door het Informatiepunt Verkiezingen zijn beantwoord in de periode voorafgaand aan en rondom de gemeenteraadsverkiezingen 2018 en de stemming van het raadgevend referendum over de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van 2017 (hierna: Wiv 2017). Dit is het tweede raadgevend referendum dat onder de Wet raadgevend referendum is gehouden. De referendumcommissie maakte op 14 november 2017 bekend dat het raadgevend referendum over de Wiv 2017 op woensdag 21 maart 2018 zou worden gehouden. Hierdoor kon er op 21 maart 2018 in de meeste gemeenten (335 van de 380) zowel gestemd worden voor het referendum als voor de gemeenteraad.

Het Informatiepunt Verkiezingen was operationeel van 31 oktober 2017 tot en met 30 april 2018. Dit verslag betreft de periode van 31 oktober 2017 tot en met 31 maart 2018. In deze periode zijn door het Informatiepunt in totaal 4.541 vragen beantwoord. In deze eindrapportage wordt verslag gedaan over deze periode.

Eerst wordt de organisatie van het Informatiepunt belicht (Hoofdstuk 2). Daarna wordt een totaalbeeld gegeven van de gestelde vragen (Hoofdstuk 3). Vervolgens worden afzonderlijk de onderwerpen en categorieën uitgewerkt (Hoofdstuk 4 en 5). Hoofdstuk 6, tenslotte, bevat de conclusies en aanbevelingen.

2. Organisatie en werkwijze van het Informatiepunt Verkiezingen

Sinds 2006 wordt voor elke verkiezing een Informatiepunt Verkiezingen ingesteld. Het Informatiepunt Verkiezingen is een gezamenlijk initiatief van de Kiesraad en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). In de praktijk vallen de personele bezetting, de organisatie en de inrichting van het Informatiepunt onder de verantwoordelijkheid van de Kiesraad. Over de beantwoording van meer beleidsmatige vragen vond afstemming plaats met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Het Informatiepunt was in de periode van 31 oktober 2017 tot en met 30 april 2018 telefonisch bereikbaar op maandag tot en met vrijdag van 09:00 uur tot 17:00 uur. Tevens bestond de mogelijkheid om schriftelijk vragen te stellen door het sturen van een e-mail. Op de dag van stemming, 21 maart 2018, zijn ruimere openingstijden gehanteerd. Het Informatiepunt was die dag bereikbaar van 07:00 uur tot 22:00 uur. Voor dringende zaken kon daarna nog tot uiterlijk 01:00 uur worden gebeld.

Nadat een vraag was beantwoord, werd deze ingevoerd in het programma FileMaker Pro (FMP). Dit programma is vervolgens gebruikt bij het verzamelen van de statistische gegevens van alle vragen. De statistische gegevens zijn gebruikt voor het maken van maandelijkse rapportages en deze eindrapportage.

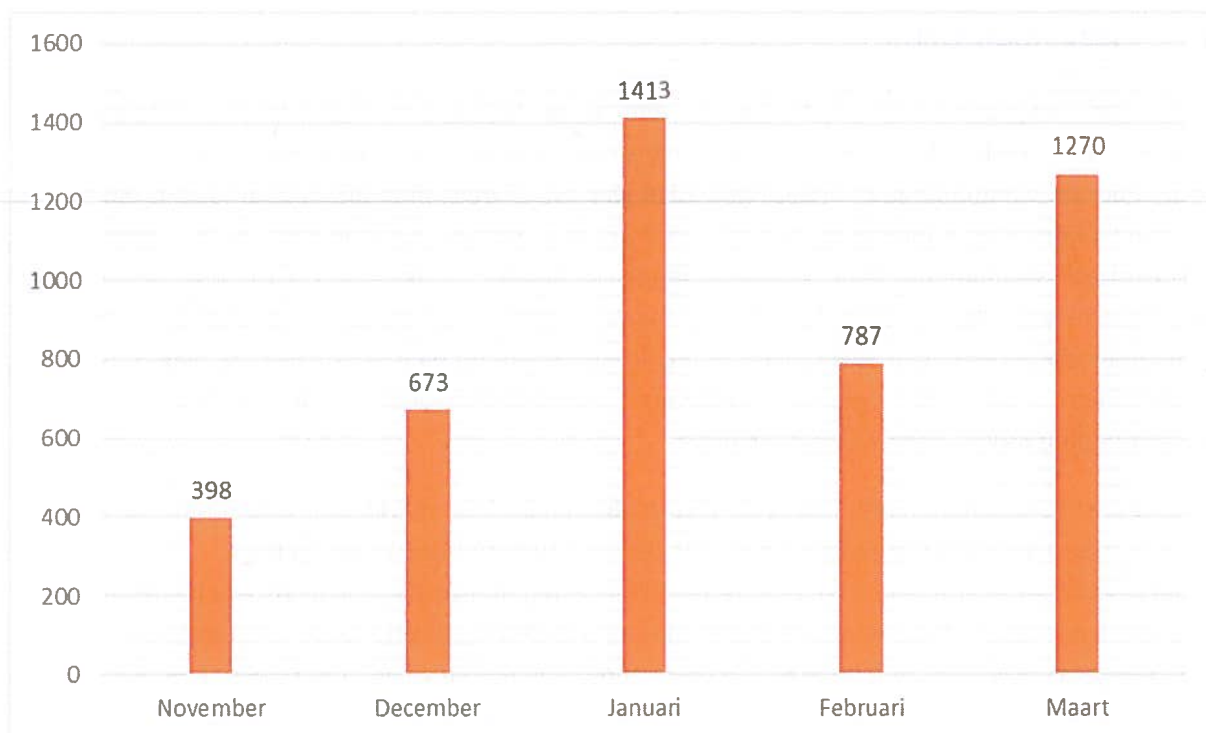
3. Totaaloverzicht

In het verkiezingsproces zijn in de Kieswet een aantal belangrijke momenten te onderscheiden. Allereerst is dat de laatste dag voor het laten registreren van een aanduiding (naam) van een politieke partij. Voor de gemeenteraadsverkiezingen 2018 was dat 27 december 2017. Daarnaast is dat de dag van kandidaatstelling. Op deze dag worden door politieke partijen de kandidatenlijsten ingeleverd bij het centraal stembureau voor de betreffende verkiezing. 5 februari 2018 was de dag van kandidaatstelling. Dan is er natuurlijk de dag van stemming. De dag van stemming voor de gemeenteraadsverkiezingen 2018 was 21 maart 2018 en tot slot is er nog de dag van eerste samenkomst van de nieuw gekozen gemeenteraadsleden. In relatie tot de gemeenteraadsverkiezingen was dat 29 maart.

Voor het raadgevend referendum kent de Wet raadgevend referendum belangrijke momenten, zoals de momenten waarop gedurende de inleidende fase tenminste 10.000 geldige ondersteuningsverklaringen en voor de definitieve fase ten minste 300.000 geldige verklaringen ter ondersteuning van het inleidend verzoek moeten worden ingeleverd bij de voorzitter van het centraal stembureau voor het houden van een referendum (de Kiesraad). Op 1 november 2017 maakte de Kiesraad bekend dat voldoende steun was verkregen voor een raadgevend referendum over de Wiv 2017, waarna de Referendumcommissie vervolgens de dag voor het referendum bepaalde op 21 maart 2018.

In de periode van 31 oktober 2017 tot en met 31 maart 2018 werden in totaal **4.541** vragen aan het Informatiepunt gesteld. Uit de onderstaande grafiek valt op te maken dat in de maanden november tot en met januari een toename van het aantal vragen was. Februari gaf een daling te zien ten opzichte van januari en in de maand maart was er weer sprake van een stijging in het aantal vragen ten opzichte van februari.

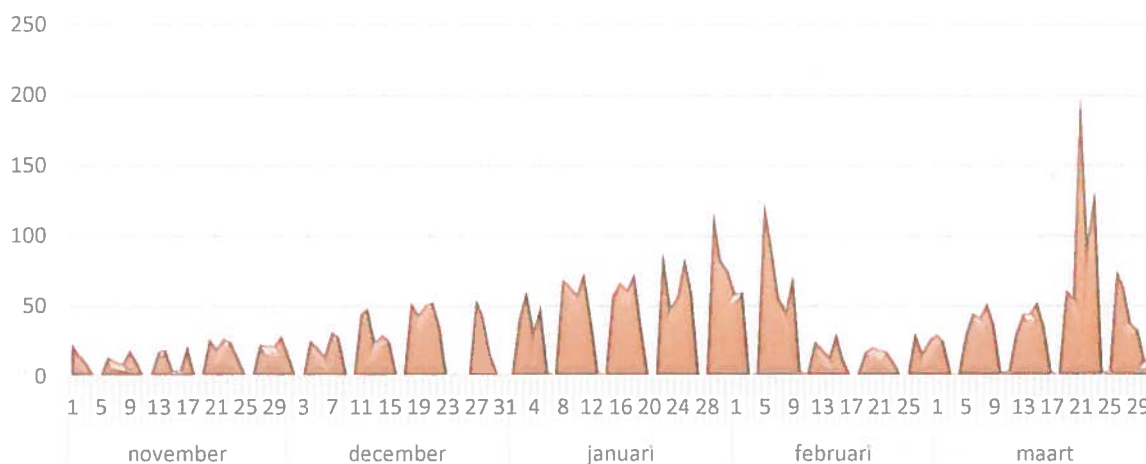
Grafiek 1: Totaal aantal vragen per maand

In de maanden januari en maart werden meer vragen gesteld dan in de andere maanden. Verklaring hiervoor is dat in de maand maart natuurlijk de stemming plaatsvond voor de gemeenteraadsverkiezingen en het referendum. Januari viel vlak voor de dag van kandidaatstelling (5 februari) en gedurende die maand werden er daar dus veel vragen over gesteld.

Uit de onderstaande grafiek (grafiek 2) blijkt dat de dag van stemming een duidelijke uitschieter was wat betreft het aantal vragen. Op die dag werden er in totaal **200** vragen gesteld. In de maand december was een kleine stijging te zien in aanloop naar de dag van registratie. In de maand januari was een stijging te zien in de aanloop naar de dag van kandidaatstelling, met een duidelijke piek op 5 februari. Vanaf eind februari nam het aantal vragen toe tot aan de dag van stemming.

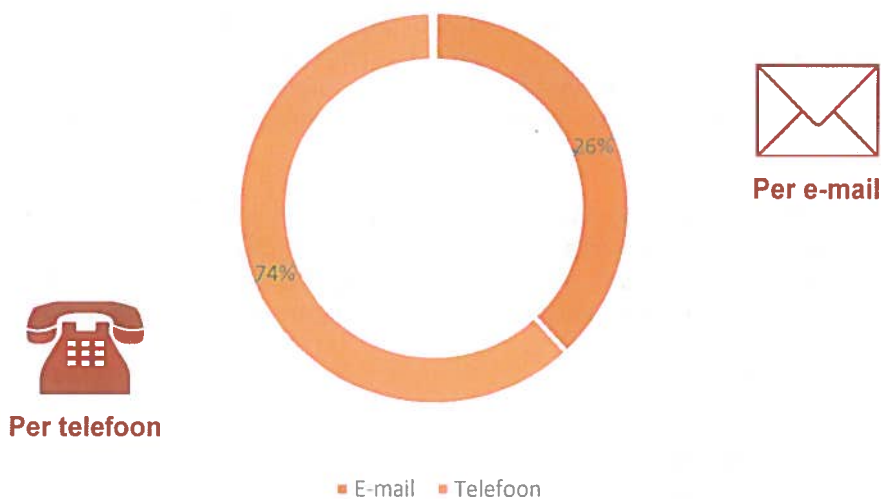
Grafiek 2: Totaal aantal vragen per dag 2018

Het Informatiepunt heeft de vragen telefonisch, per mail of per brief beantwoord (zie grafiek 3). Van het totale aantal gestelde vragen (**4.541**) werden de meeste vragen telefonisch beantwoord. Dit

betreft **3.350** vragen. Via de e-mail zijn **1.191** vragen afgedaan.

Grafiek 3: Aantal binnengekomen vragen per communicatiemiddel

Het Informatiepunt was op de dag van stemming van 7:00 tot 22:00 uur geopend. Tabel 1 geeft het aantal vragen dat per uur is gesteld weer.

Tabel 1: Aantal vragen op de dag van stemming

	Per mail	Per telefoon	Totaal
07:00	1	5	6
08:00	2	9	11
09:00	1	13	14
10:00	4	14	18
11:00	1	9	10
12:00	7	12	19
13:00	4	14	18
14:00	2	13	15
15:00	2	24	26
16:00	2	17	19
17:00	3	13	16
18:00	3	4	7
19:00	1	9	10
20:00	0	1	1
21:00	4	6	10
Totaal	37	163	200

4. Gemeenteraadsverkiezingen 2018

4.1 Totaal aantal vragen

Van de binnengekomen vragen is bijgehouden door welke categorieën vraagstellers (gemeenten, burgers, politieke partijen en overige organisaties) deze zijn gesteld. De verschillende categorieën worden met het daarbij behorende totaal in de onderstaande tabel weergegeven.

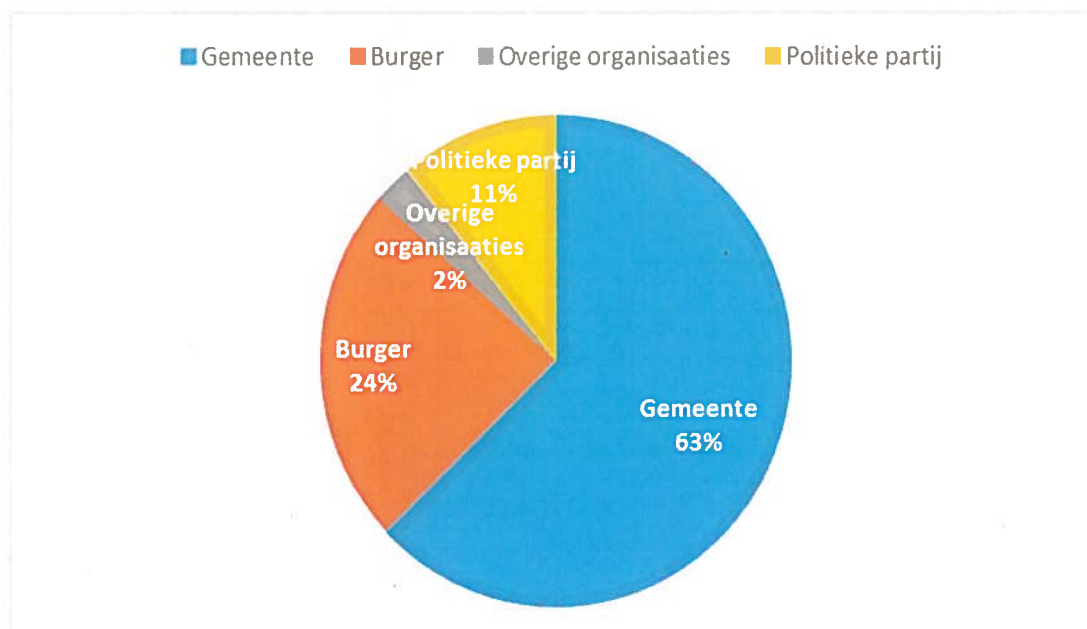
Uit de gegevens blijkt dat de meeste vragen zijn gesteld door gemeenten (2.851 vragen), gevolgd door burgers (1.081 vragen). Politieke partijen hebben over de gehele periode gezien veel minder vragen gesteld (493 vragen). Meer dan de helft van de vragen van politieke partijen, te weten 270, werden gesteld in de maand januari. Dit was de periode waarin partijen hun kandidaatstelling voorbereidden.

Tot slot zijn er vragen gesteld door overige organisaties. Het gaat daarbij om vragen van onder andere ambassades (4 vragen), waterschappen (7 vragen), provincies (3 vragen) en universiteiten (12 vragen). Daarnaast werd een aantal vragen gesteld door verschillende organisaties die zich bezighouden met onderzoek naar verkiezingen. In totaal was deze categorie goed voor 84 vragen.

Tabel 2: Aantal vragen per categorie 2018

Categorie:	Totaal aantal
Gemeenten	2.851
Burger	1.081
Politieke partij	493
Overige organisaties	117

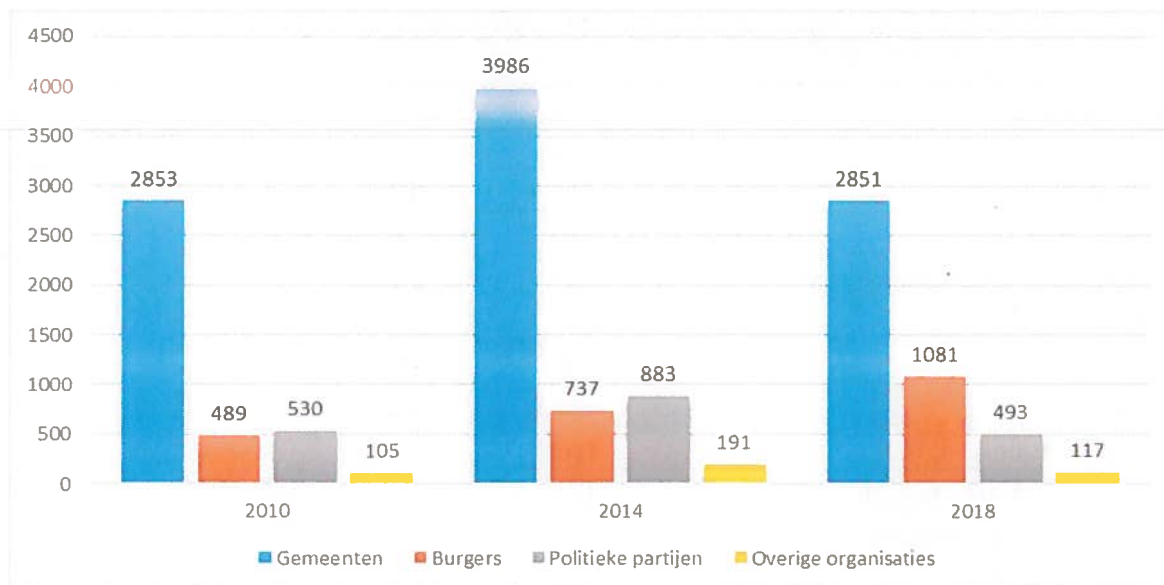
Grafiek 4: Aantal vragen per categorie

Opvallend is dat in relatie tot de gemeenteraadsverkiezingen 2018 aanmerkelijk minder vragen zijn gesteld door politieke partijen dan het geval was bij de gemeenteraadsverkiezingen 2014. Toen werden 883 vragen van politieke partijen genoteerd.

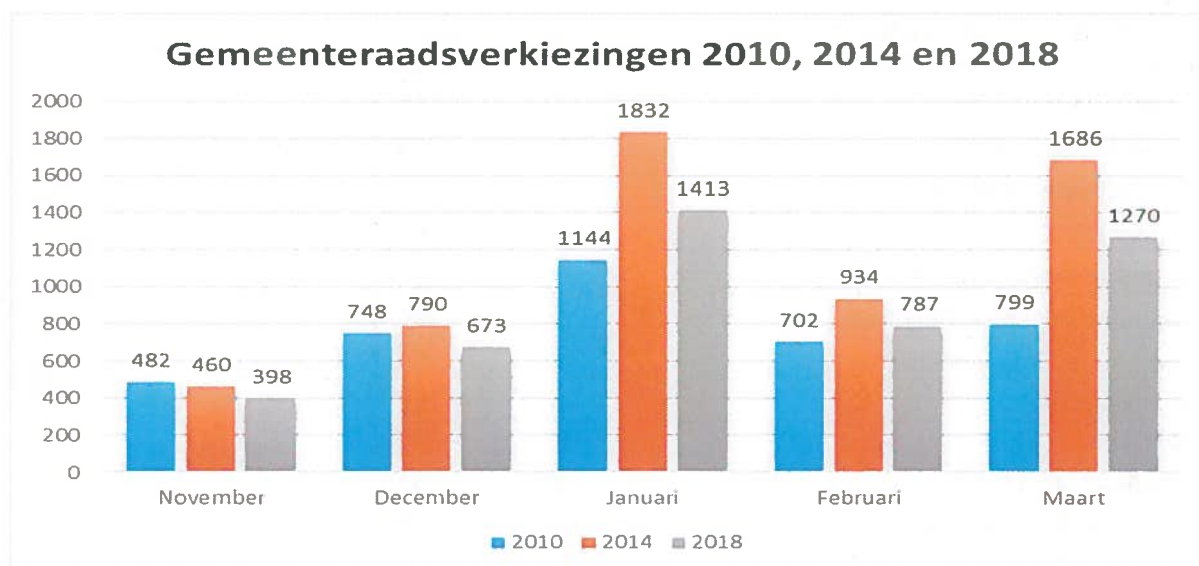

Grafiek 5: Herkomst van de vragen gemeenteraadsverkiezingen 2010, 2014 en 2018

Grafiek 6 geeft een weergave van het aantal vragen dat aan het Informatiepunt is gesteld bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2010, 2014 en 2018. In 2014 was het Informatiepunt voor de gemeenteraadsverkiezingen en de Europees Parlementsverkiezing actief van 22 oktober 2013 tot en met 31 mei 2014. In 2010 was het Informatiepunt voor de gemeenteraadsverkiezingen actief van 1 september 2009 tot en met 31 maart 2010. In 2014 werden er voor de periode november tot en met maart 5.702 vragen aan het Informatiepunt gesteld, terwijl in 2010 in dezelfde periode 3.875 vragen werden gesteld. Aan het Informatiepunt werden voor de gemeenteraadsverkiezingen 2018 minder vragen gesteld ten opzichte van de gemeenteraadsverkiezingen 2014, maar meer dan in relatie tot de gemeenteraadsverkiezingen van 2010.

Grafiek 6: Totaal aantal vragen per maand gemeenteraadsverkiezingen 2010, 2014 en 2018

4.2 Onderwerpen

Het Informatiepunt Verkiezingen heeft de binnengekomen vragen per onderwerp gesorteerd. Naast specifieke vragen over de gemeenteraadsverkiezingen zijn gedurende deze verkiezingsperiode ook vragen gesteld die slechts zijdelings betrekking hadden op de gemeenteraadsverkiezingen, maar toch

in dit overzicht worden meegenomen. Hierna worden enkele onderwerpen nader toegelicht.

Tabel 3: Rangschikking diverse onderwerpen gemeenteraadsverkiezingen

Onderwerp	Aantal	Percentage
Kandidaatstelling	1513	34%
OSV	454	10%
Registratieverzoeken	422	9%
Overige	327	7%
Vaststellen en bekendmaken uitslag	268	6%
Stembureau	253	6%
Stemmen	200	4%
Stempas	124	3%
Referendumverzoek	103	2%
Databank Verkiezingsuitslagen	102	2%
Toewijzen zetels aan kandidaten	82	2%
Kiesgerechtigdheid	81	2%
Referendum overige	79	2%
Stemmen bij volmacht	75	2%
Vereisten lidmaatschap	59	1%
Centraal (hoofd)stembureau	49	1%
Campagnevoering	46	1%
Tussentijdse vervanging	44	1%
Lijstnummering	42	1%
Herindelingsverkiezingen	28	1%
Website	27	1%
Incidenten	25	1%
Referendum vaststellen en bekendmaken uitslag	24	1%
Referendum stemmen	23	1%
Referendumcommissie	12	0%
Europees Parlementsverkiezing	7	0%
Campagne BZK	6	0%
Waterschapsverkiezingen	6	0%
Referendum kiesgerechtigdheid	5	0%
Referendum Campagnevoering	4	0%
Toegankelijkheid	4	0%
Afsplitsing	3	0%
Combinatie stemming	3	0%
Referendum Campagne BZK	3	0%
Stemmen buiten Nederland	3	0%
Digitalisering stemproces	1	0%

Kandidaatstelling

Een groot aantal vragen met betrekking tot de kandidaatstelling ging over de vermelding van kandidaten op de lijst en over de vraag of de gegevens overeenkomstig de Basisregistratie Personen (BRP) dienden te zijn. Politieke partijen alsmede gemeenten vroegen zich vaak af of

fouten/verschrijvingen op de kandidatenlijst ambtshalve aangepast mochten worden of dat hiervoor nieuwe stukken aangeleverd moesten worden. Onvolledigheden op de kandidatenlijsten en bijbehorende documenten kwamen namelijk nogal eens voor en zowel partijen als gemeenten waren op zoek naar mogelijkheden om het herstelproces te vergemakkelijken.

Tevens werden veel vragen gesteld over de terinzagelegging en openbaarmaking van de processen-verbaal en de kandidatenlijsten. Het was niet alle gemeenten duidelijk welke stukken op welk moment ter inzage dienden te worden gelegd of anderszins openbaar gemaakt mochten worden.

De nodige vragen werden ook gesteld over de identificatieplicht voor kandidaten. Sommige kandidaten wensten niet hun Burgerservicenummer (BSN) te vermelden op de instemmingsverklaring en maakten dit onleesbaar op de kopie van het identiteitsbewijs dat diende te worden ingeleverd. Ook werd het BSN door sommige politieke partijen bewust niet vermeld op de instemmingsverklaring. Daarnaast werden vragen gesteld over de wijze van inlevering van de kandidatenlijsten en de vereisten daarvoor.

OSV

Tijdens het doorlopen van het verkiezingsproces maakten nagenoeg alle gemeenten en politieke partijen gebruik van de Ondersteunende Software Verkiezingen (OSV). Gemeenten gebruikten de programma's voor de kandidaatstelling en het vaststellen van de uitslag en politieke partijen voor het opmaken van de kandidatenlijsten en andere stukken voor de kandidaatstelling.

Hoewel technische vragen beantwoord werden door de speciaal ingerichte IVU-helpdesk, handelde het Informatiepunt algemene vragen af over de verschillende OSV-programma's. Zo werden er betrekkelijk veel vragen gesteld over welke werkzaamheden door de programma's ondersteund werden. Ook ging het om vragen over de beschikbaarheid van de afzonderlijke programma's. Met name in de maand december, vóór de feestdagen, vroegen politieke partijen veelvuldig waarom het programma niet reeds beschikbaar was. De partijen is uitgelegd dat in de software nog enkele aanpassingen zijn gedaan, onder meer door toevoeging van de kort tevoren vastgestelde modellen. Daarnaast stelen enkele gemeenten vragen over de technische eisen aan de installatieomgeving van de uitslag berekenende programma's.

Registratieverzoeken

Het registreren van partijaanduidingen was een onderwerp waarover in het begin van de verkiezingsperiode veel vragen werden gesteld. Dat was met name in de maand december het geval. Deze vragen betroffen vooral de beoordelingscriteria voor het toetsen van een aanduiding en de eventuele gevolgen van een wijziging van een aanduiding. Gemeenten wilden hierbij graag een oordeel van de Kiesraad met betrekking tot registratieverzoeken die op lokaal niveau waren ingediend. Daarnaast had een aantal vragen betrekking op de gevolgen voor het gebruik van een geregistreerde aanduiding bij samenwerking tussen politieke partijen door middel van een samenvoeging van aanduidingen of een fusie. Politieke partijen wilden graag weten welke mogelijkheden deze verschillende vormen boden en wat de gevolgen daarvan waren voor toekomstige verkiezingen. Partijen waren tevens op zoek naar mogelijkheden om faciliteiten te behouden na intensievere samenwerking door samenvoeging van aanduidingen en fusies. Verder wilden met name partijen weten wie er in de lokale gemeentelijke registers als gemachtigde vermeld stonden, wat de precieze geregistreerde aanduiding was en hoe deze zou kunnen worden gewijzigd. Opvallend was dat sommige gemeenten geen register paraat hadden, waardoor het controleren van voornoemde gegevens niet mogelijk was.

Vaststellen en bekendmaken uitslag

Vragen met betrekking tot de uitslag gingen vaak over de wijze van vaststelling van de uitslag door het centraal stembureau. Gemeenten wilden weten welke processen-verbaal ter inzage gelegd moeten worden en welke processen-verbaal gepubliceerd mochten worden. Gemeenten en politieke partijen stelden ook de vraag of voorlopige uitslagen op de dag van stemming verstrekt mochten worden.

Daarnaast werden er specifieke vragen gesteld over de openbare zitting van het centraal stembureau waarin de uitslag bekend diende te worden gemaakt en hoe met ter zitting ingebrachte bezwaren

diende te worden omgegaan. Na de dag van stemming kreeg het Informatiepunt veel vragen met betrekking tot de voorwaarden die gelden voor een nieuwe stemopneming (hertelling). Gemeenten vroegen of een hertelling moest plaatsvinden voor alle stembureaus in die gemeente of dat zij die konden beperken tot een specifiek stembureau of zelfs een specifieke partij.

Stembureau

Aan het Informatiepunt werden vragen gesteld over de instelling van stembureaus en de benoeming van de leden daarvan. Het blijkt dat het gemeenten enige moeite kost om voldoende capabele stembureauleden te benoemen. Ook kostte het de nodige moeite om voldoende stemlokalen aan te wijzen die voor mensen met een beperking toegankelijk zijn. Ten aanzien van de vereisten voor het lidmaatschap van een stembureau werd een aantal vragen gesteld over de onverenigbaarheid van het stembureau lidmaatschap met het lidmaatschap van het hoofdstembureau.

Daarnaast werd ook vaak de vraag gesteld of een kandidaat-raadslid benoemd mag worden als lid van het stembureau. Rond de dag van stemming werden er meer vragen gesteld over de taken en verantwoordelijkheden van het stembureau. Zo werd door gemeenteambtenaren gevraagd hoe het stembureau kan optreden tegen het maken van filmopnames, het maken van selfies (stemfies) en het verlenen van bijstand in het stemlokaal.

Stemmen

Het Informatiepunt kreeg op de dag van stemming voornamelijk veel vragen over de voorwaarden die gelden om een stem te mogen uitbrengen. Het onderwerp waar de meeste vragen over gesteld werden, betrof de voorwaarden die gelden voor het verlenen van een volmacht en of voor beide stemmingen verplicht een stem uitgebracht moest worden.

Stempas

In aanloop naar de dag van stemming verstuurd gemeenten de stempassen naar de kiezers. Hoewel dit een gemeentelijke aangelegenheid is, ontving het Informatiepunt veel vragen van kiezers die nog geen stempas hadden gekregen. Verder vroegen sommige kiezers na verhuizing naar een andere gemeente zich af waarom ze een stempas kregen in hun oude woongemeente. Velen wisten niet dat zij in dat geval enkel hun stem in hun oude woongemeente konden uitbrengen en vonden het vreemd dat de dag van kandidaatstelling (5 februari) hiervoor de peildatum was.

Incidenten

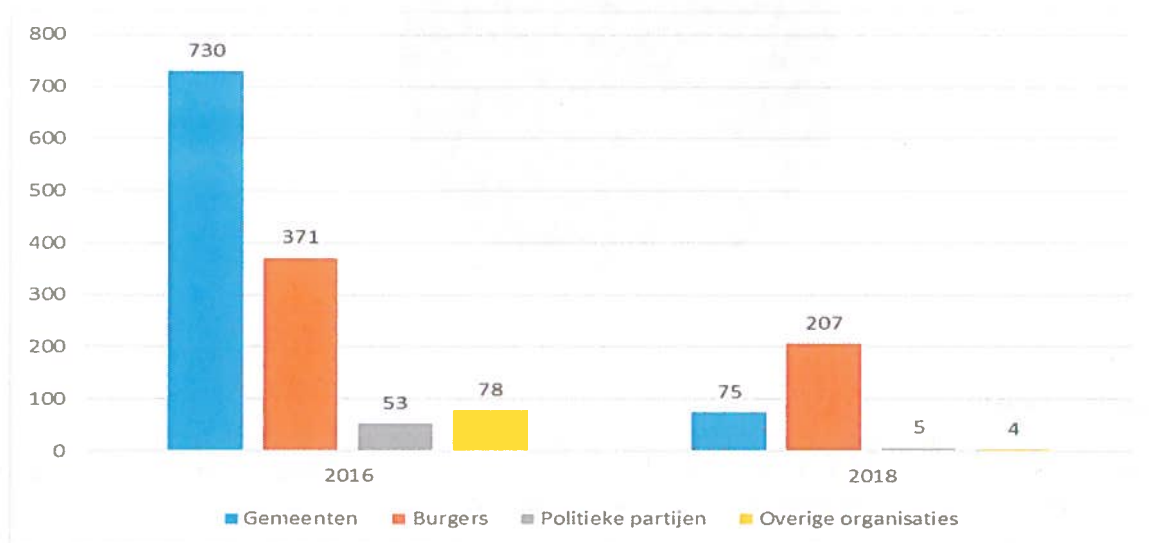
Naar aanloop van de dag van stemming heeft het Informatiepunt enkele vragen gekregen met betrekking tot burgers die hun stempas te koop aanboden of politieke partijen die zich schuldig zouden maken aan het ronselen van volmachtstemmen. Daarnaast heeft het Informatiepunt ook de nodige vragen gekregen over incidenten op de dag van stemming. Vanuit de gemeente Amsterdam zijn meldingen ontvangen dat zich meerdere mensen in het stemhokje bevonden. Naar aanleiding hiervan heeft het Informatiepunt vragen gekregen met betrekking tot bijstand in het stemhokje. Tot slot kreeg het Informatiepunt ook een aantal meldingen over Turkse vlaggen en symbolen in sommige stemlokalen.

5. Raadgevend referendum 2018

5.1 Totaal aantal vragen

In de periode dat het Informatiepunt actief was, werden in totaal **291** vragen gesteld ten aanzien van het raadgevend referendum. In vergelijking met het aantal vragen dat gesteld werd rondom het raadgevend referendum over het Associatieverdrag tussen de EU en Oekraïne in 2016 (**1.232** vragen in totaal), is dit aanzienlijk minder. Het Informatiepunt deed in 2016 **618** vragen over het referendum per mail af en beantwoorde **614** vragen telefonisch. In relatie tot het raadgevend referendum Wiv 2017 zijn door het Informatiepunt **92** vragen per mail afgedaan en **199** telefonisch.

Grafiek 7: Herkomst vragen raadgevend referendum 2016 en 2018

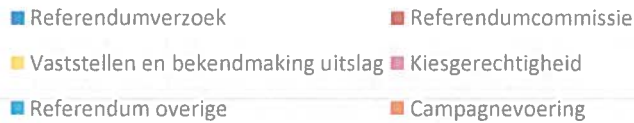
Bovenstaande gegevens geven een beeld van het totaal aantal vragen dat door het Informatiepunt is afgedaan in respectievelijk de jaren 2016 en 2018. Opvallend is dat voor het raadgevend referendum over de Wiv 2017 in vergelijking met het raadgevend referendum over het Associatieverdrag tussen de EU en Oekraïne in 2016 procentueel gezien meer vragen zijn gesteld door burgers dan door gemeenten, al past daar de kanttekening bij dat algemene vragen van gemeenten niet specifiek onder het referendum geschaard zijn.

5.2 Onderwerpen

Het raadgevend referendum over het Associatieverdrag tussen de EU en Oekraïne in 2016 werd niet gecombineerd met een verkiezing voor een vertegenwoordigend orgaan. Daarvan was bij het referendum over de Wiv 2017 wel sprake. Een vergelijking van dit referendum met het referendum over het Associatieverdrag wat betreft het aantal vragen dat is gesteld, de soort vragen en de herkomst van de vragen, wordt hierdoor bemoeilijkt.

Grafiek 8: Onderwerp vragen raadgevend referendum

RAADGEVEND REFERENDUM WIV 2017

Referendumverzoek

Burgers legden vaak de vraag voor waarom referendumverzoeken niet digitaal konden worden opgestuurd. Daarnaast vroegen burgers of het mogelijk was om gelijktijdig voor zowel de inleidende als voor de definitieve fase een referendumverzoek in te dienen.

Vaststellen en bekendmaking uitslag

Gevraagd werd wanneer er sprake was van een meerderheid bij de uitslag van een raadgevend referendum en welke gegevens gebruikt werden om de opkomstdrempel te berekenen. Met name werden ook vragen gesteld over betekenis en belang van het aantal stemmen dat blanco is uitgebracht. Ook waren er vragen over het moment van bekendmaking van de officiële uitslag en over de ondertekening van het proces-verbaal van het stembureau.

Referendumcommissie en campagnevoering

De meeste vragen gingen bij deze categorie over subsidieverzoeken voor het voeren van campagne van het referendum. Het Informatiepunt heeft de vragenstellers doorverwezen naar de Referendumcommissie. Enkele vragen werden gesteld over de datum waarop het referendum zou worden gehouden en over de precieze aanduiding van de wet op het stembiljet.

Kiesgerechtigheid

Enkele vragen werden gesteld over de kiesgerechtigdheid voor het referendum.

Referendum overige

Een aantal gemeenten belde met de vraag over het plaatsen van aanplakborden voor het raadgevend referendum. Daarnaast waren er vragen met betrekking tot het onderscheid van de stembussen van de beide stemmingen. Ook vroegen enkele gemeenten naar de vergoeding van het Rijk per kiesgerechtigde inwoner. Een aantal kiezers vroeg zich tot slot af waarom er tussentijdse opkomstpercentages werden doorgegeven in sommige gemeenten en in andere weer niet.

6. Conclusies en aanbevelingen

In totaal werden 4.541 vragen aan het Informatiepunt gesteld. Van deze vragen zijn de meeste telefonisch afgedaan, te weten 74% (3.350 vragen). Per e-mail zijn 26% (1.191 vragen) van de vragen afgedaan. De meeste vragen zijn gesteld door gemeenten (63%) en burgers (24%). 291 vragen betroffen het referendum, wat neerkomt op 6% van het totaal aantal vragen. Ten aanzien van de gemeenteraadsverkiezingen zijn 4.250 vragen gesteld, wat neerkomt op 94% van het totaal aantal vragen.

Het is het Informatiepunt Verkiezingen opgevallen dat de inhoud van de nieuwsbrieven van het ministerie van BZK niet bij iedere gemeente even goed bekend was. Vooral in de weken naar aanloop van de dag van de stemming, nam het aantal nieuwsbrieven toe. Geadviseerd wordt te onderzoeken hoe de overdracht van informatieverstrekking vanuit de Rijk naar de gemeenten verbeterd kan worden. Daarnaast zou het wenselijk zijn als de data van oplevering van de diverse programma's van de Ondersteunende Software Verkiezingen vooraf bekend worden gemaakt op de website van de Kiesraad, zodat gemeenten en politieke partijen weten wanneer ze de software kunnen verwachten.

